

Gitanes i gitanos catalans. Les feines tradicionals: bestiar, ferralla i mercat

L'estigmatització del poble romaní i la discriminació que històricament ha sofert ha comportat que el conjunt de la societat en tingui una visió negativa

Jornada festiva i lúdica organitzada a Terrassa el 2016 per part de la Fundació Secretariat Gitano. | Cristóbal Castro

[Capítol del llibre "Gitanes i gitanos catalans" (Gregal), publicat aquest juliol]

L'estigmatització del poble gitano i la discriminació que ha sofert ha comportat una visió negativa que ha quedat també reflectida en les feines que tradicionalment han desenvolupat, com la ferralla o la venda ambulat. Gràcies a l'organització de membres d'aquesta ètnia, a l'empenta d'algunes entitats com AGIPCAT (Agrupació d'Entitats pel Desenvolupament del Poble Gitano dels Països Catalans) i a la col·laboració en alguns casos de les institucions, el ventall de possibilitats professionals s'està ampliant i **ja comencen a haver-hi gitanos que són metges, mossos d'esquadra, gerents d'empresa** (cosa que veurem en un capítol posterior), gestors, etc.

L'onclo Àngel Giménez, de Manresa, s'ha dedicat tota la vida al bestiar, una activitat que li ve de família, ja que els seus pares i els seus avis ja vivien d'aquesta tasca; estem parlant de més de 200 anys d'experiència a vendre animals. «El nostre negoci eren els cavalls, els matxos i les mules destinades a les cases de pagès. Ens coneixien a totes les comarques de per aquí», comenta ara ja retirat. «Els meus avis, de Manresa, eren tractants de cavalls de tota la vida», hi afegeix.

-I això, onclo, els vostres fills i nets ho seguiran?

-Jo crec que sí. Jo els ho he ensenyat a tots, com va fer el meu pare amb mi i el meu avi amb ell.

-I així ha anat passant de generació en generació».

-Jo des de molt petit ajudava el meu pare amb el bestiar -apunta Pedro Giménez (?), de Lleida-. Quan hi havia fires, de bon matí em deia: «Ves-te'n, que jo no pujaré fins que vinguin els tractants», que eren els qui compraven el ramat. Però abans de sortir de casa, el primer que feia quan m'aixecava, a les set del matí, des de dalt del recinte on hi havia els animals, que era com una mena de vaqueria, els tirava la palla i l'alfals. No calia entrar a la quadra, sinó que els ho llençava per uns forats i ells anaven al pessebre i s'ho menjaven. Una hora o una hora i mitja després, quan s'havien atipat, els obria l'aixeta, taponava el recipient, l'omplia d'aigua i ells atacaven. Així que quan arribaven els tractants, les bèsties estaven grasses. Els hi veníem per lots, n'hi havia de 12, de 15, de 20, segons el volum de bestiar de què disposéssim en cada moment. Cada lot tenia un preu i s'arribava a un acord. **El meu pare -prosegueix- estava molt il·lusionat amb mi, perquè considerava que jo seria el seu substitut, i ell era un tractant dels bons.** Jo m'ho prenia molt seriosament i, fins i tot, amb sis o set anys, amb angines i febre, em llevava i anava a controlar les cavalleries. Després li comentava la situació: aquesta euga és dolenta, aquella és baixa, l'altra està prenyada, aquest poltre no em convenç... El meu pare es creixia amb les meves explicacions.

Antoni Salazar (?) rememora el comportament de l'onclo Àngel: «Era un home que tenia un estil de treball amb el qual es va fer l'amo de les comarques. L'estimava tothom. Era dels qui venia un parell de mules de molta categoria per treballar al camp i feia el tracte, que era com una sentència sagrada. Consistia a refiar-se de la paraula d'un i de l'altre i per confirmar-ho es donaven la mà. **Quan acabaven el batre, llavors es pagava i es feia una festa, i vinga garrotins i rumbes velles. Abans el pagès havia de viure dels animals que tenien els gitanos i hi havia una bona convivència entre ells.** Algunes mules eren volgudes per la seva carn. De fet, anaven a parar totes a Barcelona, on les mataven, i amb la seva venda també es guanyaven la vida. O sigui, que el gitano de per si sabia com sobreviure. Recordo de petit que quan feien el tracte treien un *faixo* de bitllets d'una butxaca gran i pagaven. No sé com ho aconseguien, però sempre tenien quartos».

Actualment, aquest escenari pràcticament ja ha desaparegut i gairebé ningú de la comunitat gitana es dedica a fer negoci amb el bestiar. Un procés similar ha iniciat la venda ambulat per les cases i després als mercats, tot i que aquests encara representen una font d'ingressos important per a algunes persones.

Sicus Carbonell explica: «Al Mercat de Mataró, hi treballa el meu excompany de feina al grup musical Sabor de Gràcia, el Yumitus, a la parada de la família. El seu pare, Santi, conegut com l'onclo Ninorro, va ser jugador de l'Espanyol». Ens explica: «Aquest parada la portàvem jo i la meva dona. Però, és clar, passen els anys i t'has de retirar. Ara se n'ocupen la neta i el meu fill. Quan el Yumitus té algun *bolo* o alguna altra cosa, vinc jo i els dono un cop de mà quan puc, ja que treballo de mediador al Consell Comarcal del Maresme i no sempre estic disponible. Des d'aquesta institució, intento ajudar tant els joves com els grans. **He d'evitar que s'arruïnin, que es barallin, que hi hagi absentisme escolar, precisament perquè la canalla pugui estudiar i pugui tirar endavant**».

Cristina Hernández (?), de Reus, esmenta: «La iaia anava a vendre pels pisos llençols i roba de fer camises d'home».

Ernest Caragol (?), de Perpinyà: «Jo tenia una furgoneta i anava a vendre amb la meva senyora. Portava el *gènero* al darrere, a la "bala" del cotxe (el maleter)».

Antonio Giménez, de Girona, es refereix a les dures situacions que havien viscut durant la dictadura franquista: «**La Guàrdia Civil perseguia molt els gitanos** i quan anàvem a la venda

Pensem.

ambulant, segons qui enganxaves et demanava la patent, que era necessària per dur a terme aquesta feina, i si no la portaves, t'agafaven el *gènere*, o sigui, la roba que duies per vendre».

Una situació que Santiago Hernández no va viure en la seva pell, però sí que la va observar entre els seus conciutadans: «Una vegada, jo estava assegut en un passeig, a Lleida, esperant un contractista per cobrar, i **se'm presenten una parella de la «secreta» i sense cap motiu un d'ells em dona una puntada al peu**. M'aixeco ràpid, per fotre-li una bufetada, i s'exclamen:

-Policia!

-I a mi què coi m'expliques. Per què em dones una puntada?

-¿Qué haces aquí?

-¿Qué hago aquí? Esperando al contractista para cobrar.

-Tú, contractista para cobrar. ¿Qué haces tú?

-Soy yesero y estoy trabajando.

I el del costat diu:

-Es el futbolista.

-A ver las bastas -que en caló significa «les mans».

Les hi ensenyo i em recrimina:

-Vergüenza me daría ser gitano y tener estas manos.

Perquè, és clar, les mans d'un guixaire -que era la meva professió en aquells moments-, tot són *callos*. Guaita tu on va anar a parar aquell home. **Segurament, si hagués tingut les mans finetes, m'hauria dit que era un xoriço o què sé jo**. O sigui, que sempre les buscaven.

GITANES I GITANOS CATALANS

Cinta S. Bellmunt

Basat en el documental de
Sicus Carbonell i Xavier Gaja

Portada del llibre 'Gitanes i gitanos catalans', de Cinta S. Bellmunt.

Antonio Gavarre Giménez, de Manresa, ara jubilat, però que amb 20 anys ja tenia parada pròpia i va treballar 24 anys de venedor ambulat afirma: «Guanyava més diners que fent de paleta, professió a la qual em vaig dedicar després, però era una època dura, **teníem molts problemes per conservar els llocs dels mercats**, que no estaven marcats ni reservats per a ningú».

Antonio Giménez narra la seva experiència com a viatjant: «La majoria de gitanos per guanyar-nos la vida ens desplaçàvem pel territori; per exemple, localitats com Girona ens limitaven molt les vendes. Al principi hi anava jo sol, però quan em vaig casar, generalment la meua dona m'hi acompanyava. Ella agafava el bolso, jo, la maleta i anàvem a vendre per les cases, cadascun pel seu compte. Després ens trobàvem, dinàvem junts i si ho consideràvem adient, tornàvem a treballar. Si el matí havia anat bé, ho deixàvem córrer i ens quedàvem a la fonda. **D'un lloc a l'altre normalment ens traslladàvem amb el tren. Anàvem carregats amb la roba que calculàvem que podríem vendre en 15 dies**, però si teníem sort, a vegades en una setmana ja ho havíem liquidat tot. Llavors ens desplaçàvem a Barcelona per carregar o ho enviàvem pel *recader*. Trucàvem a la casa on ho havíem de comprar i avisàvem: «Escolti, vindrà el senyor tal, li posen això, això i això, i així anàvem. Fins que vaig caure malalt i vaig pensar que no podia continuar d'aquesta manera».

La tia Cristina Hernández (?) de Reus **amb dos anys ja exercia la venda ambulat amb la seva iaia**: «Se li va morir una filla i la meua mare, perquè ella no estigués sola, deixava que em prengués, i jo sempre estava amunt i avall. Anàvem a casa d'un familiar a recollir el paquet de roba i després pels pisos a vendre-la. Eren llençols, *gènero* per cosir camises d'home, jocs de taula, algun vestit... **Els mercats són relativament recents, abans no n'hi havia i s'anava per les cases**. La meua àvia es movia amb un bolso amb la roba a l'esquena, un altre amb coses diverses i amb mi. Així ens recorriem Barcelona, Sant Joan Despí, Gavà, Viladecans... Tots els pobles d'aquesta zona. Quan em vaig casar, ho vaig deixar perquè el meu marit em va obligar a quedar-me a casa a cuidar dels meus fills i em va prohibir treballar. Realment vaig estar com una senyora. Quan es van fer grans, com que els diners no ens arribaven per a obtenir moltes coses que jo volia per a ells, vaig tornar a vendre.

L'onclo Polit (?) hi afegeix: «Jo tenia una àvia, que també era vídua. Agafava un parell de paquets de roba i recorria fins a sis quilòmetres a peu per vendre-la i així poder mantenir tres fills». Sisqueta Hernández (?), àvia de Sicus Carbonell i nascuda a Reus, anava al col·legi:

*Primer a un que era de franc, però després em van canviar a les Monges de la Teula, on hi anava també una cosina meua i hi vaig estar molt de temps. Però el meu pare un dia, quan jo ja tenia 10 o 12 anys, em va dir: "Ja n'hi ha prou. Ara has d'anar a ajudar la mamà a vendre. Anàvem per les cases de diferents localitats de Tarragona com l'Alforja, el Morell... La coneixien molt i **quan arribàvem a un edifici cridava: "Maria", o qui fos. "Ai, puja, Sisqueta", li responien. Els ensenyàvem la roba que portàvem, una miqueta de tot, i compraven.***

D'un poble a l'altre ens desplaçàvem generalment en cotxe de línia, o si no, llogàvem un taxi. Al Morell sempre anàvem amb aquest sistema de transport, perquè hi havia un conegut del pare que ens ho feia molt baratet. Sempre viatjàvem la meua mare i jo, fins que em vaig casar i a partir d'aquell moment gairebé ja hi vaig anar sempre sola.

El meu home anava a vendre també, però ho feia sol; ell i la seva maleta. Era molt bon comerciant. A més, quan era jove va ser un gran futbolista. Va jugar amb el Gimnàstic de Tarragona i el Reus Deportiu principalment, encara que sovint reforçava equips de molts pobles, perquè el coneixien i el venien a buscar:

«Antonio (?), vine uns quants partits, a veure si guanyem». Hi anava pels calerons, perquè ja

érem casats i ja teníem un nano.

L'onclo Santi també va ser futbolista: «Vaig començar a jugar amb el Lleida, d'on soc fill, als 15 anys, i un any després ja estava amb el primer equip. **Els del Girona, que estava a Segona Divisió, em van venir a buscar i vaig fer-hi una prova, però el meu pare no va voler que em quedés.** Un representant de jugadors em volia portar al Madrid. Vam marxar de Lleida i em vaig posar a jugar amb l'Ivars d'Urgell, que estava a Primera Regional. Allí hi havia un nano del Madrid que estava amb els juvenils de l'Espanyol i aquests, en veure'm als partits, em van fitxar, fins al punt que quan vaig arribar al club, Ricardo Zamora (que va ser un gran porter), que en pau descansi, em va abraçar i em va afirmar: "Nen, m'han dit que ets un monstre", en el sentit que era molt bo».

Hi ha hagut bons futbolistes gitanos: el mític Zarra, Jean-Marie Pfaff, Stoichkov, Reyes, Amaya... Cruyff no va dir-ho mai, però segons Pfaff, també ho era.

Recuperant el fil de la venda ambulat, Antonio Giménez, de Girona, conta: «La meva mare, als 26 anys, ja tenia cinc fills i jo vaig haver de començar a treballar. Venia mocadors pels pisos i com que jo era petit, m'ho compraven. Ella venia llençols».

Ernest Caragol (?): «Quan em vaig casar vaig anar a vendre roba, una mica de tot, i a això m'he dedicat tota la vida. Anava amb el meu cotxe pels pobles de tot França amb la meva senyora. **Hem treballat molt, des dels 20 fins als 70 anys**».

Jana Caragol, dona de l'Ernest, manifesta: «Quan havíem venut, si hi havia diners, ens en tornàvem molt contents. I si no, estàvem una mica seriosos».

Manel Giménez (?), de Gràcia, declara orgullós que ha desenvolupat diverses feines i ho pot asseverar amb el cap ben alt.

«Als 7 anys ja treballava. Els meus pares viatjaven molt; facilitaven paquets de roba a persones perquè anessin a vendre'ls i es quedaven un tant per cent dels beneficis. Jo anava casa per casa a veure com havia anat la jornada i en funció del gènere que faltava calculava el que m'havien de pagar, agafava els diners i després els donava als meus pares. Més endavant, als 9 anys, ja vaig anar a córrer. Això significa fer de drapaire, o sigui, que comercialitzava amb papers, draps i botelles. Tenia un carretonet que funcionava amb unes rodes de bicicleta i **anava de carrer en carrer advertint: "drapaire, compro". I em guanyava entre 15 i 40 peles al dia.** Poc després una cosina germana meva em va venir a buscar i em va proposar: "Per què no vens amb mi a treballar? Et pagaré el berenar i, a més, et donaré 10 pessetes". Es desplaçaven amb un carro i un burro, i a mi em feia il·lusió. Ho vaig comentar al meu pare i ell em va respondre: "Fes el que vulguis". I vaig anar amb ella una temporada. Quan la guerra, el meu progenitor va agafar el tifus i va quedar delicat dels pulmons. La meva mare anava a vendre i jo l'ajudava, o em quedava amb el meu pare per cuidar-lo. O sigui que no vaig tenir infantesa».

Quan va morir el seu pare, que era tractant d'animals, l'onclo Manel tenia 13 anys:

*Em va deixar un carro d'herència, en pau descansi, i van vendre un burro a la meva mare, que, pobreta, la van enganyar, perquè aquell animal ja tenia 30 i pico d'anys. Al final, amb un cosí meu, hi vam fer negoci. Un senyor ens va pagar per aquella bèstia 2.000 pessetes i un carro. A la mare li havia costat 1.000 pessetes, així que vam guanyar diners i un carro i vam optar per comprar un ruc jovenet, que el vam criar nosaltres. **Al matí ens dedicàvem a la compra i venda de ferralla, i a les tardes ens ocupàvem del burro. El vam domar, el vam enganxar al carro i el vam vendre per 7.000 peles.** Per no dir mentides, en aquell temps, que eren els anys 50 del segle XX, d'aquells diners en vaig fer 50.000 pessetes, que llavors era un capital. Així les coses vaig dubtar entre dedicar-me a la compra i venda d'animals o a la ferralla, decantant-me finalment per a aquesta darrera feina.*

Pensem.

El següent treball va ser la venda ambulants als mercats i amb parades fixes a diferents llocs. Em pagava la llicència fiscal, els autònoms... Em guanyava molt bé la vida, però no m'agradava ser tan esclau. Vaig regalar les parades a la meva mare i a la meva sogra. Jo comprava les partides de gènere i els portava a elles, mentrestant vaig tornar a la ferralla, i així vaig seguir una temporada fins que vaig optar per la confecció. Venia la peça de roba a revenedors i realitzava la ruta des de Mallorca a Benidorm. Vaig obrir dues botigues amb socis.

També vaig ser representant i venia productes a l'Ajuntament, a Correus, a la policia, a la Guàrdia Civil... Ho cobrava a terminis. Quan arribava a la caserna de la Guàrdia Civil, tocaven la trompeta i feien aquesta crida: «Ha venido el representante y el mecenas Castilla», em demanaven coses i em saludaven. També vaig exercir durant tres anys d'ebenista. O sigui que he fet de tot i sempre honradament.

En un moment determinat vaig marxar a Amèrica, com van fer molts gitanos. Eren els anys 50-60 del segle passat. *La meva mare era a Buenos Aires, a l'Argentina. Jo no tenia pare. Primer va emigrar ella i el 1963 hi vaig anar jo, amb la meva senyora i les meves filles. Hi vam estar tres anys. Jo no volia tornar, perquè s'hi estava molt bé, però la meva dona, en pau descansi, tenia la mare aquí i volia estar amb ella. Això sí, a l'Argentina, quan jo agafava un taxi i sentia les havaneres, em ficava a plorar perquè tenia el record de Catalunya. Igual em succeïa amb les sardanes, que em feien saltar les llàgrimes, per nostàlgia amb Barcelona.*

Ara la vida ha evolucionat. Com que nosaltres hem viscut la guerra i la postguerra, períodes en què passàvem gana, ens espavilàvem i per buscar la pela jo m'apuntava a tot: a fer de venedor, de tractant d'animals, a la ferralla, a fer de drapaire, al treball de camp... Gràcies a Déu me n'he pogut sortir. També he anat a impartir xerrades a universitats. Per desgràcia no tinc els estudis que caldria, però m'hi he pogut adaptar. Ara, en canvi, amb tots els meus respectes, els joves no actuen igual, perquè els pares els ho resolen tot.

De tota manera, hi ha una sèrie d'activitats que se segueixen desenvolupant. Avui dia entre els gitanos i les gitanes la venda ambulants en parades fixes als mercats és encara molt freqüent, *tot i que ha canviat molt, perquè hi ha molta competència amb totes les botigues que s'han obert; el meu fill s'hi dedica.*

N'hi ha alguns que fan de repartidors, altres comercialitzen amb peces antigues, però pocs; hi ha qui viu de la ferralla, sobretot del que queda dels cotxes que ja no serveixen, etc. De tractant de bestiar, que havia estat una sortida amb certa acceptació, potser encara hi ha algú... però pràcticament ja res.

La bandera del poble gitano Foto: Juanma Peláez.

L'onclo Sisquet (?), de Sants, ratifica l'estat actual de la venda ambulants: «Està més aviat malament. Únicament que nosaltres hem tingut... no sé si és intel·ligència o la forma de ser d'una persona, que tot el que veníem era bo i vam tenir durant molts anys els mateixos clients, amb els quals hem mantingut sempre una relació molt maca. I no solament aquí a Catalunya, sinó també a l'Aragó, Navarra i el País Basc, on anàvem a portar roba tots els canvis de temporada».

El popular cantant **Moncho** (?) va començar a treballar als 12 anys:

Els meus inicis van ser en un lloc on venien articles de neteja; hi anava cada matí amb l'amo, amb un carro i un cavall, i repartíem productes per Barcelona fins que ho acabàvem pràcticament tot. Menjàvem un entrepà i a la tarda, a les sis o les set, tornàvem cap al barri de Gràcia. Després em vaig dedicar a niquelar metalls. També vaig fer de transportista amb un tricicle fins que vaig entrar de retocador d'arts gràfiques i vaig aprendre aquest ofici, que era el que volia el meu pare.

*Vaig començar al carrer de la Fraternitat i sempre vaig estar al barri de Gràcia, en diferents tallers. Vaig anar superant les diverses etapes d'oficial de segona, havent estat abans aprenent, i aprenent avançat. Ell va ser molt clar i em va afirmar: «**Si tu vols cantar, canta. No t'ho prohibeixo pas, però tu a les vuit del matí has d'estar de peu, perquè entres a les nou.** Quan acabis d'aprendre l'ofici i tornis de la mili, llavors, si vols, fes el que et doni la gana». I va ser arribat aquest moment quan em vaig dedicar a la música.*

De tota manera, abans d'anar al servei militar, ja era vocalista d'orquestrats i actuava en cabarets. Me n'anava a dormir moltes vegades a les tres i a les quatre de la matinada i m'aixecava a les vuit per anar a treballar. Llavors aprofitava el migdia, que teníem dues hores lliures, per clapar una hora i mitja, menjava en trenta minuts i tornava a la feina. Són aquelles coses que es fan quan ets jove i ho pots aguantar. Mentrestant, la meua mare patint: «Aquest nen es posarà malalt!», advertia.

Pensem.

Pepi Montenegro, del Poble-sec, ja als tres anys va sortir a cantar i a ballar, en un cinema del carrer de la Cera, que li deien Cine Padró, on projectaven pel·lícules i organitzaven *varietés*. «Em va presentar Antonio Maya i el Milcu, i així vaig començar».

Toni Valentí (?), del Poble-sec, s'ha criat en aquest barri -on tothom l'estima, assegura- i sempre s'ha dedicat a la música «perquè m'encanta. És el que m'agrada i és el que sé fer», assegura. «Anava a un col·legi d'aquí del barri que es deia Rumberos i era de l'Ajuntament. **No podíem pagar una escola privada, però el meu pare volia que sabéssim llegir i escriure.** Vaig fer la comunió a l'església de Sant Pau, tot i que no me la volien deixar fer perquè no sabia el *Parenostre*, ja que en comptes d'aprendre-me'l, ja de petitet, als vuit anys, preferia cantar rumba».

L'onclo Polit (?), a més de la venda ambulant, va viure de fuster i de *recader*:

Estava de cap en una fusteria a la Seu d'Urgell i uns senyors, que no eren gitanos, em van venir a buscar per anar a Barcelona a repartir paquets, i em van tractar com un d'ells. Un dia el cap em va proposar:

-Poli, per què no mires de treure't el carnet de conduir?

-Oh, és que no tinc centimets.

-Ja te'l pagarem naltros i després ja t'ho anirem descomptant.

Aquesta feina la vaig continuar fent a Reus, on em tenien tanta confiança que a vegades anava als llocs i els demanava:

-On ho deixo?

-Allí mateix -em responien.

-M'has de signar el paper.

-Signa-ho tu mateix.

I així fins que vaig agafar asma. Sembla que no, però aquesta feina és molt pesada i hi havia moments en què ja no podia dur-la a terme com calia. Llavors em van passar al taller i ajudava a carregar els paquets, però ja no repartia.

Les feines agrícoles també han estat una sortida. Gavarre assenyala: «El gitano de Lleida ha treballat molt al camp. Jo mateix feia les quatre collites i ho combinava amb el mercat».